

Антропологічний вимір історії

Д. І. Мещерякова

ІСТОРІЯ ПРО ЗАКОЛОТ ПРИ ДВОРІ АРАБСЬКОГО ХАЛІФА ЗА УЧАСТЮ ЛІКАРЯ-ХРИСТІЯНИНА

У статті розглядається історія про заколот за участю лікаря-християнина – Абу Галіб ібн Сафійа, який служив у халіфа.

Ключові слова: Абу Галіб ібн Сафійа, Катаб ад-Дін, халіф, заколот, лікар-християнин.

Уявлення щодо глибокої інтеграції християнських інтелектуалів у світську культуру халіфату й ними ж значною мірою створене – досить поширене в науковій літературі, однак у дійсності зрозуміти ступінь цього взаємопроникнення можна, лише завдяки аналізу джерел. Тема ж становища християнства на Близькому Сході та ісламо-християнських стосунків привертала значну увагу дослідників ще з кінця XIX ст. Перш за все, це стосується робіт Бат-Йеор, Буліртта, Босворта, Робсона, [1–4]. Серед російських дослідників на це питання звертали свою увагу О. Большаков та І. Фільштинський [5; 6]. Цьому питанню присвячені і спеціальні дослідження. Окремим вченим і їх ролі в арабо-християнській історіографії присвячені статті К. Панченка [7]. А. Мец досліджував різні аспекти цього питання в своїй праці, присвяченій історії мусульманства [8]. Особливий інтерес викликає праця Е. Брауна з історії мусульманської медицини [9].

Метою цієї статті є аналіз життєпису лікаря-християнина в історико-біографічному творі сирійця Ібн Абі 'Усайбій'а (пом. у 668/1270 р.) – «Джерела звісток про розряди лікарів» («Уйун аль-ахбар фі табакат аль-атібба»). Цей твір, написаний у Дамаску 1245 р., виданий він був у Каїрі в двох томах 1882 р. Більшість з учених тут лікарі, але є й життєписи математиків, фізиків, астрономів і філософів. Це арабські, грецькі й індійські вчені, серед яких було чимало християн. Тут подані їх окремі змістовні біографії, розповіді про них в інших життєписах, приклади обміну досвідом. Вченими виявлена значна кількість біографічних нотаток про послідовників християнського віровчення. Серед згадок про християн, унікальним є повідомлення про лікаря-християнина Абу Галіба ібн Сафійу [10]. Показовим є той факт, що історія про ганебні вчинки християнина включена до твору Ібн Сіні (Авіцені) і її згадують й інші арабські автори [11–13].

Абу Галіб ібн Сафійа був відомим християнином у співтоваристві тогочасних вчених. Він був знатного походження з Вірменії, багато подорожував у пошуках знань і служив лікарем у арабського халіфа, котрий втрачав зір. Його вазир Катаб ад-Дін планував захопити халіфа в полон, а Ібн Сафійа з'єднався з Катабом, вбачаючи в загибелі халіфа звільнення від роботи. Лікар радив халіфу лікуватися парою в лазні (хамамі). Катаб ад-Дін підтримував лікаря і сказав халіфу, що пар лазні допоможе йому в боротьбі з хворо-

бою. Халіф ходив до лазні три дні на одну годину і помер на вході в лазню. Всі були засмучені і прийшли до його сина абу Мухаммеда аль-Хасана, призначили його на місце правителя і дали йому титул еміра. Також був призначений новий вазир – Асад ад-Дін абу аль-Фарадж. Ібн Сафійа як завжди залишився на посаді лікаря при дворі правителя. Він співпрацював з Катаб ад-Діном і повідомляв йому про зміни при дворі і про те, що він залишився на службі.

Одного разу правитель викликав його вночі і повідомив, що має проблеми з зором і потребує допомоги. Той відповів правителю, що йому необхідно пити міцний напій і він отримає порятунок. Напій емір пив на ніч і з часом повідомив лікаря, що після використання напою він захворів на коросту. Ібн Сафійа відповів, що від напою не може бути побічних ефектів, вони можуть бути тільки при перевищенні дози ліків і правитель може боятися загибелі від меча, запевнивши його, що той мусить продовжувати приймати ліки.

Лікар зважився рятуватися від смерті і покинув двір халіфа, написавши Катаб ад-Діну, що він зробив і про смерть еміра. Катаб ад-Дін вирішив нахабно стати халіфом, за допомогою обману і розграбувати двір правителя. Ібн Сафійа втік з Багдада і поїхав до Сирії, в царство ан-Нафа Салах ад-Діна, але там його не прийняли. Звідти він відправився до Мосула, захворівши по дорозі. В Мосулі він розповів все Шамс ад-Діну Мухаммеду ібн аль-Хасану ібн аль-Каріму аль-Багдаді і шейхам Багдада. Султан прибув до Багдада в 500 р. і почав готуватися до війни проти хворого халіфа. Абу Абдаллах Мухаммед ібн аль-Масатзахар – султан Багдада дозволив лікарю залишитися при дворі та наказав видати йому тисячу динарів. Йому дозволили також з'явитися перед правителем Багдаду і його диваном, аби він розповів свою історію. Абу Галіб ібн Сафійа повідомив, що не перевищував повноваження, лікував згідно з правилами та не призначав як ліки нічого, крім води з ячменем, сухих фруктів, пиття з фіалок і водяних лілій. Тому він не знає, звідки взяли побічні ефекти. Вазир наказав йому покаятися перед правителями, взяти на себе відповідальність і заборонив розказувати про його участь в заколоті. Султан пробачив лікаря та наказав Катаб ад-Діну продовжувати розшукувати винуватців хвороби халіфа.

Історії про участь лікарів-християн у заколотах не були рідкістю. Так, О. Большаков повідомляв, що особистим лікарем халіфа Му'авіяа був християнин Абу Усал. Автор підкреслює, що це було в порядку речей, ще кілька століть медицина залишалася монополією християн. Му'авіяа призначив його відати хараджем хімса, що вельми обурило арабів-мусульман. Отримав він цю посаду не просто так. Му'авіяа послав до 'Абд ар-Рахмана, який захворів після повернення з чергового походу, свого лікаря-християнина Абу Усала, щоб той дав хворому отруєне пиття. В нагороду за послугу Абу Усал і отримав підвищення та звільнення від ха-

раджу [5, 205–207]. Потім Ібн Усал був убитий людиною з племені махзум за підозрою в отруєнні, як було з'ясовано розслідуванням самого халіфа. Натомість єгипетська дослідниця Бат-Йеор наголошує, що користування послугами зіммі – лікарів і фармацевтів – не заохочувалося, оскільки їх завжди підозрювали в отруєнні мусульман [1, 128].

Загалом, вазір спирався на численних чиновників – катібів, які засідали в диванах. Серед них були не тільки мавалі – вчорашні вихідці з християн, але досить часто до них допускалися чиновники, які продовжували сповідувати інші релігії, зокрема християнство. Їхня культурна та інтелектуальна складові, зазвичай, були пов'язані з несторіанськими монастирськими школами Месопотамії. Всі вони трудилися з великою енергією, намагаючись якомога відповідальніше виконувати свої обов'язки, щоб догодити головному чиновнику держави – вазіру. З часом вони склали стійку соціальну групу, зі своєю професійною етикою та культурними інтересами [6, 138–140]. У наведеній історії незвичним і повчальним є той факт, що представник християнської віри, якого вазір залучив до злочину, зумів довести свою невинуватість. До того ж він залишився у статусі поважного вченого.

Біографічні словники дають цінний матеріал для дослідження багатьох сторін мусульманського суспільства. Без широкого залучення цього матеріалу, неможливе задовільне вивчення релігійного життя, освіти, вченості, історії літератури і науки, а також багатьох питань соціально-економічної та політичної історії. Систематизація й аналіз відомостей біографій залишаються важливим науковим завданням для вивчення історії країн Близького і Середнього Сходу доби середньовіччя. Доречно залучати більш широке коло джерел і проводити аналіз соціологічної, соціально-економічної, культурної, політичної складових тогочасного життя.

Отже, тема міжконфесійних відносин була і залишається актуальною не тільки як внутрішня проблема багатьох сучасних суспільств, але й як сфера конфліктності на міжцивілізаційному рівні. Причини цього, зазвичай, пов'язуються з глобалізаційними процесами, політичними і військовими колізіями. Однак важливим є розгляд не тільки сучасності, але й історії міжрелігійних відносин, зокрема аналіз витоків існуючих суперечностей та осмислення історичного досвіду їх подолання.

1. Бат-Йеор. Зимми: иудеи и христиане под властью ислама. – Израиль, 1991.
2. Bosworth C. The protected peoples (Christian and Jews) in Medieval Egypt and Syria // *Bulletin of the John Rylands Library*. – Manchester, 1979. – Vol XII.
3. Bullirt R.W. A Quantitative Approach to Medieval Muslim biographical Dictionaries // *Jornal of the Economic and Social History of the Orient*. – 1970. – № 13.
4. Robson J. Christ in islam. – London, 1999.
5. Большаков О.Г. История Халифата. Между двух гражданских войн (656–696). – М., 1998. – Т. 3.
6. Фильштинский И.М. История арабов и Халифата (570–1517). – М., 2006.
7. Панченко К.А. Православные врачи на арабском Востоке // *Вестник ПСТГУ. Серия: Филология*. – 2013. – Вып. 5.
8. Мец А. Мусульманский ренессанс. – М., 1973.
9. Браун Э. Мусульманская медицина. Фитцпатрикские лекции, прочитанные в Королевском медицинском колледже в 1919–1920 гг. – СПб., 2009.
10. Ібн Абі 'Усайбій'а. Уйун аль-ахбар фі табакат аль-атібба' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alwaraq.net>.

11. Ібн Сина. Канун ат-таббї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net>.
12. История медицины и врачей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hidden-science.net>.
13. Жизнеописание Абу Галиба ибн Сафийи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nooonbooks.com>.

Meshcheriakova D.I. Story about conspiracy in Arabic caliph court with participation of doctor-christian. The article is about the story of the rebellion with the participation of doctor christian – Abu Ghalib ibn Safiyya, who served for the great caliph.

Key words: Abu Safiyya Ibn Galeb, Katab al-Din, caliph, conspiracy, christian doctor.

А. А. Котиченко

ВИХОВАННЯ «ДИТЯ ПОШТИВОГО» У ВИКЛАДІ МИКОЛАЯ РЕЯ

Здійснено спробу висвітлити погляди польського гуманіста на проблему належного виховання маленького шляхтича. Основну увагу звернено на морально-етичний компонент виховання шляхтича-спадкоємця.

Ключові слова: виховання, Миколай Рей, шляхта, Річ Посполита.

Повсякденний аспект життя шляхетства викликає жвавий інтерес сучасних дослідників. Оновлення та збагачення методик для дослідження повсякденного життя, дозволили з'ясувати складні питання, що стосуються структури шляхетської родини, дітності шляхетських сімей, домогосподарства. Втім, варто акцентувати і на морально-етичному кодексі, написаному, проте, добре знайомому кожному шляхтичеві. Відтак, актуальним видається звернення уваги на виховання «малого шляхтича». У цьому контексті, на нашу думку, насамперед, важливим є творчий доробок відомого мораліста середини XVI ст. М. Рея. Будучи шляхтичем за походженням, кальвіністом за релігійними поглядами, якого називали «батьком польської писемної літератури», він добре знав вади тогочасного суспільства, тому й звертав увагу на важливість виховання підрастаючого покоління. Оскільки, на його думку, «дуже важливо прищеплювати малечі добрі звички з дитинства, бо чим старішими ми стаємо, тим важче нам це зробити» [1, 23]. Звідси, метою статті є аналіз поглядів польського гуманіста щодо виховання дитини у шляхетському середовищі.

Ставлення М. Рея до дитини, головним чином, було побудоване на ідеях кальвінізму. Так, наслідуючи Ж. Кальвіна, він підтримував ідею обов'язкового хрещення дитини та її гріховності від народження [2, 56]. Крім того, релігійне виховання заповідало слухатися настанов церкви, яка всіляко заохочувала мати багато дітей у родині, а поява кожної дитини сприймалася як знак Божої прихильності до подружжя – «гостя», посланого Богом. До того ж соціальний етикет також визнавав престижним для шляхтича мати багато дітей, адже це вказувало на його чоловічу силу та міць, а з ними – авторитет глави роду [3, 122–123]. Важливим регулятором гідності шляхтича була його честь – вроджена ознака, що забезпечувала її носія набором чеснот, водночас змушуючи до певного нормативного способу поведінки [4, 10]. М. Рей з цього приводу відзначав: «Якщо ти є шляхтич – живи поштиво, як шляхтичеві належить». Саме як «належить жити шляхтичеві» мораліст вважав за обов'язок розкрити у своїх повчальних працях-настановах [1, 72].

Ставлення до родини як до важливої складової життя шляхтича найперше виявлялося у його ставленні до дитини. Традиційно, чоловіки висловлювали теплі слова на адресу своїх дружин, які народили їм дітей, допомагали набувати статків та вести домогосподар-